

УДК 339.9

Тараненко Г. Г.,

канд. пол. наук, спеціаліст з розвитку веб-ресурсів,
Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX)

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання соціального капіталу та його взаємозв'язок з успішним функціонуванням суспільства. Проаналізовано світові тенденції та стан розвитку соціального капіталу в Україні. Розглянуто питання взаємозв'язку соціального капіталу з процесами розвитку перехідних суспільств. Запропоновано рекомендації для подальшого розвитку соціального капіталу в Україні з метою успішної розбудови національної економіки та ефективного державотворення.

Ключові слова: соціальний капітал, міжнародна економіка, інформаційне суспільство, суспільно-економічний розвиток, інформаційно-комунікаційні технології, інтелектуальний капітал, інформаційна політика

СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

Тараненко А. Г.

В статье рассмотрен вопрос социального капитала и его взаимосвязь с успешным функционированием общества. Проанализированы мировые тенденции и состояние развития социального капитала в Украине. Рассмотрен вопрос взаимосвязи социального капитала с процессами развития переходных обществ. Предложены рекомендации для дальнейшего увеличения социального капитала в Украине с целью успешного развития национальной экономики и эффективного государственного управления.

Ключевые слова: социальный капитал, международная экономика, информационное общество, социально-экономическое развитие, информационно-коммуникационные технологии, интеллектуальный капитал, информационная политика

SOCIAL CAPITAL: WORLD TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE

Taranenko A.

The article analyzes the topic of social capital and its connection with successful functioning of society. It analyzes world trends and the current state of social capital development in Ukraine. It traces the connection of social capital with development processes of societies in transition. The article provides recommendations for further development of social capital in Ukraine with the purpose of efficient development of the national economy and good governance.

Key words: social capital, international economy, information society, social and economic development, information and communication technologies, intellectual capital, information policy

Постановка проблеми. У сучасному світі внаслідок глобалізаційних процесів та стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) одним з найцінніших ресурсів та джерел прибутку стає інформація та ефективний обмін нею. Для порівняння, щоб отримати 50 млн. користувачів радіо знадобилось 38 років, телебаченню 13 років, мережі Інтернет 4 роки, медіапрогравачу iPod 3 роки, а соціальна мережа Facebook отримала 200 000 млн. користувачів менше ніж за рік; 80% компаній використовують соціальні мережі для пошуку співробітників, 25% пошукових результатів топ-20 світових брендів пов'язані з контентом, який створюють користувачі, відповідно це дає змогу уявити, наскільки великим є вплив клієнтів на репутацію, а отже на доходи брендів [9; 1]. Доступ до мережі Інтернет нині є одним з показників стану матеріально-технічної бази освіти та науки. Згідно з матеріалами Програми розвитку ООН (ПРООН) країни, які відносяться до категорії країн з високим доходом на душу населення, у цілому забезпечують для нього масовий доступ до мережі Інтернет [8; 41].

Згадані процеси безпосередньо пов'язані з ефективною комунікацією та з питанням довіри між людьми, що в свою чергу відноситься до поняття соціального капіталу, дослідження якого є вельми актуальним для успішного розвитку національної економіки та державотворення. Ф. Фукуяма стверджує, що соціальний капітал можна визначити як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени групи, що дає їм змогу співпрацювати один з одним. «Якщо члени групи очікують, що інші будуть поводитися чесно, і на них можна покластися, вони почнуть довіряти один одному. Довіра діє як мастило, що дає змогу будь-якій групі чи організації працювати більш ефективно» [6; 1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій за цією тематикою дозволяє стверджувати, що цим питанням цікавилися впродовж усього ХХ сторіччя. Питанням соціального капіталу на українських теренах займалися М.Туган-Барановський, М. Лесечко, О. Сидорчук, В. Степаненко, А. Колодій, О. Рогожин, Ю. Саєнко, В. Степаненко, Е. Гугнін, В. Чепак, А. Бова. Серед найбільш відомих закордонних дослідників цієї теми можна назвати Р. Патнема, П. Сорокіна, Ф. Фукуяму, П. Бурдье, Дж. Коулмена, У. Бейкера, Р. Барта.

Український економіст М. Туган-Барановський висвітлює питання теорії соціального капіталу, зазначаючи, що конкуренція і співпраця є двома основними процесами ринкової економіки, а відповідно тісно пов'язані з розвитком соціального капіталу суспільства [3; 1]. В. Степаненко проаналізував питання соціального капіталу в контексті посткомуністичного суспільства і показав його зв'язок з формуванням громадянського суспільства в Україні [5; 24]. У західній науці зацікавленість у цьому питанні викликала робота Р. Патнема на тему становлення громадянської активності в сучасній Італії. Роберт Патнем у дослідженні «Щоб демократія працювала» стверджував, що якість управління у різних регіонах Італії корелюється з соціальним капіталом, а також у його книзі висвітлені складнощі, пов'язані з кількісним вимірюванням соціального капіталу. Для цього автор використовував два типи статистичних даних: інформацію про групи та членство в групах від спортивних клубів до політичних партій, індекси політичної участі в голосуванні та читанні газет, а також дослідження, зокрема Загальне соціальне дослідження для Сполучених Штатів Америки (General Social Survey) і Дослідження світових цінностей, які ставлять низку запитань щодо цінностей та поведінки [6; 2].

Р. Барт визначає соціальний капітал як дружні контакти між колегами та ширші контакти, завдяки яким використовується власний фінансовий і людський капітал [3; 1].

Метою статті є аналіз світових тенденцій розвитку поняття соціального капіталу та окреслити перспективи його розвитку в Україні для успішної розбудови національної економіки та розкриття потенціалу суспільства.

Основні результати дослідження. До основних особливостей соціального капіталу відносять:

- соціальний капітал має особливу природу, інші закони й закономірності розвитку. Він формується на основі жертвності громадян;
- соціальний капітал має властивість зростати від того, наскільки його витрачають, отримані надбання перебувають у власності всього суспільства;
- соціальний капітал може використати не лише той, хто напрацьовує його за рахунок власного часу, енергії, здібностей і талантів, а також будь-який інший громадянин, який активно включився в процес його виробництва [1; 3].

Ф. Фукуяма зазначав, що цілком можливо сформувати успішні групи за відсутності соціального капіталу, використовуючи такі формальні координуючі механізми, як контракти, ієрархію, конституцію, юридичні системи тощо. Проте, неформальні норми суттєво знижують те, що економісти називають «транзакційними витратами» – витрати на моніторинг, контракти, винесення рішень та запровадження формальних угод. «Соціальний капітал приносить користь, що виходить за межі економічної сфери. Він є критично важливим для здорового громадянського суспільства – групи й асоціації, що перебувають між сім'єю та державою. Соціальний капітал дає змогу різним групам у межах складного суспільства об'єднуватися для захисту тих своїх інтересів, які в іншому випадку могли б держава просто могла б проігнорувати» [6; 2].

У реальному житті так звані транзакційні витрати ніколи не дорівнюють нулю, і досягнення домовленостей часто є копітким та ресурсозатратним процесом, особливо коли одна зі сторін набагато впливовіша за іншу. Втім, є приклади ситуацій, у яких транзакційні витрати значно зменшувались в результаті успішних процесів самоорганізації. Р. Саджен описує правило поділу сплавного лісу на англійському узбережжі: «хто перший прийшов, того першого обслужили», при умові, що той взяв помірну кількість. Існують інші численні приклади спонтанних економічних правил, наприклад, американські китобійці у XIX столітті часто опинялися у конфліктній ситуації, коли загарпунений одним судном кит зривався з гачка і потім був підхоплений і проданий іншим судном, що не витратило ані часу, ані зусиль на те, щоб цього кита упіймати. Китобійці розробили великий перелік неформальних правил, які врегульовували таку ситуацію, і справедливо ділили здобич [6; 10].

Що стосується ситуації в Україні, то оцінки можуть бути суперечливими. Наприклад, згідно з дослідженням К. М. Доулі та Б. Д. Сілвера, не існує зв'язку між розвитком соціального капіталу та рівнем демократизації у посткомуністичних країнах. Країни з найбагатшим соціальним капіталом не виявилися найбільш демократичними, і, навпаки, найбільш демократичні країни не вирізняються особливо великою часткою членів організацій, високою міжособистісною довірою та інтересом до політики. Ймовірно, така оцінка пов'язана з тим, що обрані дослідниками індикатори соціального капіталу – інтерес

до політики, членство у добровільних організаціях та міжособистісна довіра можуть мати інше значення у даному соціальному контексті [7; 1].

Експерт В. Новиков, спираючись на проаналізовані статистичні дані та рейтинги, стверджує, що заяви про вкрай низький рівень суспільної довіри українців не підтверджуються. Рівень суспільної довіри в Україні не низький, а середньостатистичний, навіть кращий, ніж у найближчих країн-сусідів. Також не викликає занепокоєння й індикатор злочинності в Україні, хоча він помітно гірший, ніж у високорозвинених країнах та у сусідніх державах [4; 1].

Ця оцінка базується на вимірюванні соціального капіталу за такими кількісними показниками, як рівень довіри у суспільстві – горизонтальні та вертикальні відносини й рівень злочинності. Для статистичних даних використовуються публікації ПРООН, зокрема звіт про рівень людського розвитку країн світу (2013), який містить показники рівня довіри в суспільстві, підраховані на базі соціологічних опитувань населення. Середній показник довіри для приблизно 170 країн становить 29,8% – це відповідь «так» на питання «загально кажучи, чи можете ви сказати, що можна довіряти більшості людей, або ж вам треба бути обережним у справах з людьми?». Чітко простежується залежність розвитку від рівня довіри: середній показник довіри всіх високорозвинених країн за класифікацією ПРООН (47 країн) – 31%. Україна в порівнянні виглядає дуже пристойно, середньостатистично - 29% [4; 1].

Ще один індикатор соціального капіталу – рівень злочинності, яка трактується радше як культурне, а не юридичне явище. В звіті ПРООН (2013) є один показник рівня злочинності – кількість вбивств за рік на 100 000 населення. Середній показник у світі 6,9, і Україна з показником 5,2 виглядає краще середнього. Як стверджує дослідник, при аналізі і порівнянні цифр, не можна підтвердити тези про зникнення соціального капіталу в Україні, лише можна говорити об'єктивно про його недостатній рівень відносно високорозвинених країн [4; 1]. З огляду на плани подальшого розвитку та соціально-економічні прагнення нашої держави на основі цих даних можна стверджувати про необхідність подальшого збільшення соціального капіталу в українському суспільстві, що у свою чергу сприятиме більш прозорому веденню бізнесу, ефективним та етичним торговельно-економічним відносинам, більшій довірі населення до легітимної влади, розвитку культурного життя суспільства. Український дослідник Бондаренко М.Ю. пропонує такі технології формування соціального капіталу, як:

– регулярне інформування громадян про діяльність державних органів влади. Довіра між владою і громадськістю виникає в тому випадку, якщо забезпечена прозорість і відкритість відносин постійні, є можливість прямих контактів перших осіб з громадянами країни, у тому числі за допомогою засобів масової інформації.

– виявлення соціально активних груп громадян, а також забезпечення систематичної роботи з ними.

– зміцнення зворотних зв'язків, що дає змогу перевіряти життєздатність рішень, що приймаються владою, і спрямовувати їх на різних стадіях реалізації.

– реалізація цільових освітніх програм для організації навчання перспективних працівників та лідерів громадських рухів, що позитивно зарекомендували себе в практичній діяльності [1; 6].

Запропоновані кроки видаються слушними. Окрім того до згаданих технологій розбудови соціального капіталу у результатах дослідження можна додати:

- розвиток потенціалу громадянського суспільства – неурядових організацій, спілок, професійних, культурних та спортивних асоціацій для всіх вікових груп населення. Особливо важливою і перспективною в даному контексті є робота з молоддю. Стан розвитку громадянського суспільства, тісно пов'язаного з наявністю так званого «середнього класу» є своєрідним «лакмусовим папірцем» ефективного розподілу політичної та економічної влади у державі;

- заохочення культурних та освітніх обмінів між різними регіонами країни для досягнення кращого розуміння, толерантності, співпраці, а відповідно довіри між представниками суспільства за допомогою програм лідерства, стажувань, програм молодих майбутніх лідерів, регіональних та загальнонаціональних конкурсів і масштабних культурних проектів;

- заохочення міжнародних обмінів, зокрема з сусідніми країнами та країнами з традиційно високим рівнем розвитку соціального капіталу, обмін і впровадження кращих практик та успішного досвіду, реалізація спільних проектів;

- всебічна підтримка та інвестиції в галузь освіти й науки, адже не викликає сумнівів тісний зв'язок між якісною освітою, гарним вихованням, набуттям гуманних цінностей таких, як чесна конкуренція, дотримання правил гри, повага до себе та оточуючих і високим рівнем довіри й ефективної співпраці між людьми у суспільстві.

Відомий економіст І. Валлерстайн, аналізуючи суспільство, пропонує говорити не про демократію та свободу, а про свободу більшості та свободу меншості. Свобода більшості визначається тим, наскільки колективні політичні рішення відображають сподівання більшості, а не тільки тих невеликих груп, які контролюють процес прийняття рішень. Свобода більшості означає, що більшість має доступ до інформації. Свобода більшості означає, що є механізми трансляції поглядів більшості населення до поглядів більшості у законодавчих органах [2; 196].

Висновок. З огляду на сучасний стан розвитку соціально-економічних взаємин у міжнародній спільноті можна зробити висновок, що теза про відкритість як основу довіри у суспільстві, важливість вчасного та широкого розповсюдження інформації як одного з найважливіших ресурсів нині, виглядає цілком слушною. Запропоновані вище механізми можуть сприяти підвищенню рівня поінформованості та довіри, зокрема, в українському суспільстві – як по горизонталі, між особами, так і по вертикалі – до влади, а відповідно сприятимуть подальшому розвитку соціального капіталу. Щодо **перспектив** подальших досліджень цієї тематики можна окреслити такі аспекти, як соціальний капітал та ефективні торговельно-економічні відносини, соціальний капітал та етика ведення бізнесу, соціальний та інтелектуальний капітал у суспільстві.

1. Бондаренко М.Ю. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Bondarenko.pdf>

2. Валлерстайн І. Миросистемный анализ: введение / И. Валлерстайн. – М.: Издательский дом "Территория будущего", 2006. – 247 с.

3. Слагін В. П. Про сутність поняття “соціальний капітал” та його роль у процесі розбудови соціальної держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbiuara.kharkov.ua/e-book/ardu/2011-1/doc/1/05.pdf>
4. Новіков В. Соціальний капітал України в цифрах та порівняннях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/1jp4ECo>
5. Степаненко В. Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методичні аспекти дослідження / В. Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 24–41.
6. Фукуяма Ф. Соціальний капітал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>
7. Dowley, K. M., Silver B. D. *Social Capital, Ethnicity and Support for Democracy in the Post-Communist States* [Електронний ресурс] / Kathleen M. Dowley, Brian D. Silver – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page878.html>
8. *Human Development Report 2004. Cultural Liberty in Today's Diverse World* / United Nations Development Programme. – New York: Hoechstetter, 2004. – p.187
9. *Social Media Revolution 2011 (Based on Socialnomics by Erik Qualman)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://j.fm.gs/c25n>.